

سواد اطلاعاتی در جامعه اطلاعاتی^۱

نوشته کریستینا اس. دوایل^۲
ترجمه فریده خوش تراش پسندیده^۳

چکیده

در قرن حاضر، بیشترین تلاش جامعه پرداختن به دانش و تخصص فنی لازم برای یافتن، به کارگیری، و ارزیابی اطلاعات است. ما در جامعه‌ای غنی از اطلاعات زندگی می‌کنیم که میزان اطلاعات و آگاهی مردم در آن هر سال بیشتر می‌شود. در این مقاله مفهوم سواد اطلاعاتی و ویژگی‌های فرد باسواد اطلاعاتی بیان می‌شود، سپس چگونگی شکل‌گیری و تکامل این مفهوم و ارتباط آن با کتابخانه‌های آموزشگاهی بررسی می‌شود. اهمیت جای گرفتن این مفهوم در دل فعالیت‌های علمی و آموزشی با ذکر موارد تأثیرگذار و تأثیر فناوری اطلاعات؛ و همچنین گنجاندن مفهوم سواد اطلاعاتی در استانداردهای برنامه‌های آموزشی در ایالات متحده دیگر قسمت‌های مقاله را تشکیل می‌دهد.

کلیدواژه‌ها

سواد اطلاعاتی، آموزش سواد اطلاعاتی، جامعه اطلاعاتی

تعریف

منظور از سواد اطلاعاتی توانایی دستیابی، ارزیابی، و استفاده از اطلاعات منابع گوناگون است. همان‌طور که دانشجویان خود را برای ورود به قرن ۲۱ آماده می‌سازند، تعالیم سنتی در عرصه خواندن، نوشتن، و حساب کردن باید با تمرین در عرصه ارتباطات، تفکر انتقادی، و مهارت‌های حل مسئله همراه شوند (۳).

فرد باسواد اطلاعاتی کسی است که:
- تشخیص دهد که اطلاعات دقیق و کامل مبنای تصمیم‌گیری هوشمندانه است؛
- نیاز به اطلاعات را تشخیص دهد؛
- سؤالات را بر مبنای نیازهای اطلاعاتی دسته‌بندی کند؛

1. "Information Literacy in an Information Society". 1994. [on-lion]. Available: <http://www.ericdigests.org/1995-1/information.htm>
2. Christina S. Doyle

۳. کارشناس سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران fpasandideh24@yahoo.com

- منابع بالقوه اطلاعات را شناسایی کند؛
 - راهبردهای تحقیقاتی موفق را توسعه دهد؛
 - به منابع اطلاعاتی از جمله فناوری‌های مبتنی بر رایانه و سایر فناوری‌ها دسترسی داشته باشد؛
 - اطلاعات را ارزیابی کند؛
 - اطلاعات را برای کاربرد عملی سازماندهی کند؛
 - اطلاعات جدید را در بدنه کنونی دانش ادغام کند؛ و
 - از اطلاعات در عرصه تفکر انتقادی و حل مشکلات استفاده کند (۴).

تکامل مفهومی

یکی از اهداف اصلی آموزش برای هر دانش‌آموز این است که بیاموزد اطلاعات مورد نیاز را چگونه شناسایی و مشخص کند، مکان آن را بیابد و آن را سازماندهی کند، و سپس آن اطلاعات را به شیوه‌ای روشن و مؤثر ارائه دهد (۵: ۱۷).

در مقاله "آموزش فکر کردن به دانش‌آموزان: نقش برنامه رسانه‌ای کتابخانه مدرسه" نقش برنامه رسانه‌ای کتابخانه مدرسه^۴ در حصول به این هدف بدین‌سان توصیف شده است:
 ۱. برنامه‌های رسانه‌ای کتابخانه مدرسه باید با کمک به دانش‌آموزان در توسعه مهارت‌های فکرکردن مرتبط باشند؛
 ۲. برنامه‌های رسانه‌ای کتابخانه مدرسه باید تحقیقات جاری درباره نحوه پردازش اطلاعات و افکار، توسط کودکان و بزرگسالان را در نظر بگیرند؛

۳. برنامه‌های رسانه‌ای کتابخانه مدرسه باید برای ایجاد برنامه مهارت‌های اطلاعاتی در همه حیطه‌های برنامه‌های آموزشی کمک کنند (۷: ۱۸-۲۷).

کهلتو^۵ در ۱۹۷۸، وقتی مهارت‌های کتابخانه‌ای و سواد رایانه‌ای را در این تعریف گنجانده، در واقع مفهوم سواد اطلاعاتی را گسترش بیشتری بخشید. کار کهلتو به مسیر ادغام سواد اطلاعاتی با برنامه آموزشی اشاره داشت و بر توسعه کنونی مفهوم سواد اطلاعاتی با مرکز رسانه‌ای کتابخانه‌ای در نقش یک سکوی آغازگر دلالت می‌کند (۶). در ۱۹۸۸، انجمن کتابداران مدرسه‌ای امریکا^۶ که شاخه‌ای از انجمن کتابداران امریکا^۷ است < قدرت اطلاعاتی > را منتشر کرد که مجموعه رهنمودهای ملی برای برنامه‌های رسانه‌ای کتابخانه‌های مدارس است. رسالت تصریح شده < قدرت اطلاعات > آن است که تضمین کند دانش‌آموزان و کارکنان، در واقع استفاده‌کنندگان مؤثر افکار و اطلاعات هستند. این هدف یا رسالت به روش‌های زیر تحقق می‌یابد:

- تأمین دسترسی فیزیکی و فکری به مواد در همه قالب‌ها؛
 - ارائه آموزش برای پرورش قابلیت و برانگیختن علاقه به خواندن، دیدن (یا تماشا کردن)، و استفاده از افکار و اطلاعات؛ و
 - همکاری با دیگر مربیان در زمینه طراحی راهبردهای یادگیری با هدف برآورده ساختن نیازهای انفرادی دانش‌آموزان (۱).
 مفهوم سواد اطلاعاتی زمانی که نخستین

4. School Library Media Program

5. Kuhlthau

6. AASL= American Association of School Librarians

7. ALA= American Library Association

نشست گردهمایی ملی سواد اطلاعاتی^۸ در ۹ نوامبر ۱۹۸۹ برگزار شد باز هم پیشرفت بیشتری کرد. این گردهمایی در واقع ائتلافی مرکب از ۶۰ سازمان از بخش‌های تجاری، دولتی، و آموزشی است که همگی علاقه‌مند به سواد اطلاعاتی و در اندیشه‌ی آنند.

سواد اطلاعاتی در بافتار^۹

موفقیت هر نوآوری بستگی به آن دارد که در بافت مهارت موجود ادغام شود. دو رویداد مهم سواد اطلاعاتی را به عرصه‌ی افکار سوق می‌دهند: یکی گزارش دبیر کمیسیون دستیابی به مهارت‌های ضروری^{۱۰} با عنوان کارهای لازم برای مدارس^{۱۱} (۱۹۹۱) است و دیگری دستور کار ملی برای آموزش با عنوان اهداف ۲۰۰۰. گزارش این کمیسیون، رئوس کلی دگرگونی‌های اقتصادی در جامعه‌ی معاصر آمریکا را در زمینه‌ی خدمات اطلاعاتی ارائه می‌کند و مهارت‌هایی را مطرح و توصیه می‌کند که همه‌ی آمریکایی‌ها برای ورود به کار لازم دارند. این توصیه‌ها به عنوان تدابیر نهایی بیان شدند و مشتمل بر همه‌ی مهارت‌های پایه و توانمندی‌های عملی بودند. گزارش کمیسیون شالوده‌ی مهارت‌های سه‌بخشی را توصیه کرد که عبارت بودند از:

۱. مهارت‌های پایه مثل ارتباط و درک در خواندن، نوشتن، و گفتار؛
۲. مهارت‌های فکر کردن مانند حل مسئله، دانستن نحوه‌ی یادگیری، ایجاد افکار جدید، و تعیین اهداف و انتخاب بهترین گزینه‌ها؛ و
۳. ویژگی‌های شخصی مانند مسئولیت، عزت نفس، جامعه‌پذیری، تسلط بر نفس، و وقار

و صداقت (XVIII:۱۲).

ارتباط بسیار نزدیکی میان تعریف کامل سواد اطلاعاتی و توصیه‌های گزارش دبیر کمیسیون وجود دارد و این همخوانی باب استدلالی قوی در برخورد با مفهوم سواد اطلاعاتی را می‌گشاید. در ۱۹۷۵، همایش فرمانداران ملی، فهرستی از اهداف آموزش ملی را در اختیار عموم قرار داد، اما برای اجرای آن اقدام چندانی نشد. در ۱۹۹۰، این اهداف به طور وسیعی توسط دولت بوش اعلان شدند. کلینتون در ۱۹۹۴ لایحه‌ای را امضا کرد که اهداف ۲۰۰۰ را قانونی ساخت و به اهداف آموزش ملی اعتبار حقوقی بخشید. منظور از اهداف ۲۰۰۰ چنین بیان شد:

از لحاظ فردی، میزان موفقیت دانش‌آموزان در سطح فردی را افزایش دهد و از لحاظ جمعی، نیروی کار امریکایی رقابت‌گرا را در سطح جهان به وجود آورد^{۱۲} (۲: ۱۳). شش هدف پیشنهادی موضوعاتی از آموزش کودکان در مرحله‌ی قبل از مدرسه گرفته تا سواد بزرگسال یا در مرحله‌ی پیش‌دبستانی تا کلاس‌های اکابر نهضت سوادآموزی را پوشش می‌دادند. در ۱۹۹۲، هیئت کارشناسانی از اعضای سازمانی شامل "شورای ملی سواد اطلاعاتی" با پژوهش دلفی همکاری کردند. این پژوهش تعیین اهداف آموزش ملی را دنبال می‌کرد. یکی از اهداف این هیئت مشخص کردن آن دسته از معیارهای سواد اطلاعاتی بود که می‌توانستند با روش‌های دستیابی به اهداف منتخب آموزش ملی ارتباط متقابل داشته باشند.

موفقیت در دستیابی به این هدف به تهیه فهرستی از روش‌هایی منجر شد که براساس آنها

8. NFIL= National Forum in Information Literacy

9. Information Literacy in Context

10. SCANS= Secretary's Commission on Achieving Necessary Skills

و با استفاده از فرایند سواد اطلاعاتی، اهداف آموزشی محقق می‌شدند. نتایج این تحقیق نشان داد که اعضای این هیئت در مورد ۴۵ معیار نهایی برای سواد اطلاعاتی در بافتار اهداف برگزیده آموزش ملی به اجماع رسیدند. گزارش دبیر کمیسیون و "اهداف ۲۰۰۰" در مورد بیشتر نیازها توافق دارند. باید تأکید و توجه بیشتری نسبت به آموزش همه دانش‌آموزان مبدول داشت تا آنها بتوانند به فراگیری مستقل و مادام‌العمر تبدیل شوند، اندیشمندی با تفکر انتقادی که بتوانند ماهرانه از طیف وسیعی از فناوری‌ها استفاده کنند و به نحو کارآمد با دیگران همکاری داشته باشند.

تأثیر فناوری

فرایند سواد اطلاعاتی، گذشته از یادگیری مجموعه‌ای از مهارت‌ها، به شیوه نوآندیشیدن نیز نیاز دارد تا بدین وسیله از یادگیری، معنا استخراج شود. ذخیره‌سازی و اشتراک اطلاعات مبتنی بر فناوری، قابلیت در دسترس بودن اطلاعات را در حد قابل ملاحظه‌ای افزایش داده است. بیشتر این اطلاعات فقط از طریق ارتباطات راه دور موجود و در دسترس است. سواد اطلاعاتی در ارتباطات راه دور زمانی حاصل می‌شود که فراگیران بدانند چه وقت از منابع پیوسته استفاده کنند؛ چگونه به طور مسلط به اطلاعات دسترسی یابند؛ چگونه این اطلاعات را دقیق و متناسب با هر نیاز ارزیابی کنند؛ و چگونه از این اطلاعات برای انجام ارتباط مؤثر استفاده کنند. فراگیری که بتوانند این کار را انجام دهند دارای مهارت‌های

همیشگی مورد نیاز در عصر اطلاعات خواهند بود.

اصلاحات آموزشی

آنچه که امروزه در کلاس‌های درس می‌گذرد در آغاز و اوایل سده بیستم در خلال دوران صنعتی در تاریخ اقتصادی امریکا شکل گرفت. به برنامه آموزشی مدرسه به عنوان شیوه‌ای برای انتقال همه مهارت‌های لازم و مورد نیاز شهروندان کارآمد نگاه می‌شد. همان‌طور که امریکا به سوی جامعه اطلاعاتی حرکت می‌کند، مهارت‌های اندیشه انتقادی، مهارت‌های حل مسئله، و قابلیت‌های سواد اطلاعاتی، برای پردازش اطلاعات برای همه دانش‌آموزان مهم‌تر می‌شوند. سواد اطلاعاتی باید در بافت اصلاح مدرسه، بازسازی، ارزیابی، و اهداف ملی توسعه یابد. اکنون سازمان‌های تدوین‌کننده برنامه آموزشی حرفه‌ای در حوزه‌های اصلی موضوعی در حال تعریف مجدد استانداردهای ملی مشارکت دارند.

استانداردهای برنامه آموزشی

"شورای ملی معلمان ریاضیات"^{۱۱} راه را برای همه تلاش‌های مربوط به اصلاح استانداردهای ملی برنامه آموزشی هموار ساخت. "برنامه آموزشی و استانداردهای ارزیابی برای ریاضیات مدرسه" ریاضیات را چیزی بیش از مجموعه‌ای از مفاهیم و مهارت‌ها که باید ملکه ذهن شود، می‌دانند، و آن را شیوه‌ای برای تحقیق و استدلال و وسیله ارتباطات و آگاهی‌های زمینه‌ای در نظر می‌گیرد که به ایجاد اعتماد به نفس شخصی

11. On-line

12. NCTM= The National Council of Teachers of Mathematics

مربوط می‌شود (۹: ۵).

شناخت فرایند تحقیق، توانمندی در طراحی و انجام تحقیق، چشم‌اندازهای مرتبط با اندیشه انتقادی یا عادات ذهن، و دیگر رویکردهای مثبت مرتبط با یادگیری را شامل می‌شود (۱۱) که به معنی استفاده عالی از سواد اطلاعاتی همراه با به‌کارگیری یک رویکرد عملی متناسب با یک موضوع خاص است.

نتیجه

همان‌طور که جامعه آمریکا از اقتصاد مبتنی بر کالاهای صنعتی سرمایه‌ای به اقتصاد مبتنی بر خدمات (اطلاعات) تغییر یافته، تغییر متناسب در زمینه آنچه از آموزش آمریکا توقع می‌رود اتفاق افتاده است. آگاهی از اینکه چگونه باید پرسش‌های درست طرح کرد شاید تنها راه و مهم‌ترین گام در یادگیری باشد. فرایندی که به منظور دستیابی به پاسخ پرسش‌های درست طی می‌شود به آنجا می‌انجامد که اطلاعات به دانش مبدل می‌شود. سواد اطلاعاتی یعنی توانمندی دستیابی، ارزیابی، و استفاده از اطلاعات از منابع گوناگون که همان محور یادگیری موفقیت‌آمیز است. و به طور کلی در همه سطوح زندگی از اهمیت وافری برخوردار است.

منابع

1. American Association of School Librarians and Association for Educational Communications and Technology. *Information Power: Guidelines for School Library Media Programs*. Chicago: Author, 1988.

سواد اطلاعاتی، آن‌گونه که در چارچوب برنامه آموزشی ریاضی ارائه شد، حل مسائل، استفاده از ارزشیابی، راهبردهای اندیشیدن درباره واقعیت‌های بنیادین دسته‌بندی، و بررسی پرسش‌های ناشی از موقعیت‌های مشکل، استفاده از رایانه‌ها و ماشین حساب‌ها، و دیگر فناوری‌ها را در بر می‌گیرد. ارزیابی ریاضیات در چارچوبی بزرگ‌تر از تصویر سواد اطلاعاتی می‌گنجد، زیرا ارزیابی بر استفاده از اطلاعات به شیوه‌های معنادار برای به‌نمایش گذاردن درک متمرکز است.

شورای ملی مطالعات اجتماعی^{۱۳} در حال تجدیدنظر در استانداردهای خود هستند و تا چاپ و انتشار استانداردهای برنامه آموزشی برای مطالعات اجتماعی چند گام باقی مانده است. همه دانش‌آموزان برای آنکه مفاهیم موجود در برنامه آموزشی مطالعات اجتماعی را بفهمند و به کار ببندند، به کار در زمینه مهارت‌های سواد اطلاعاتی نیاز خواهند داشت. استانداردها قید می‌کنند مهم است که دانش‌آموزان در جریان انجام تحقیقات اجتماعی، بتوانند دانش، مهارت‌ها، و ارزش‌ها را به عمل پیوند دهند (۹). کمک کردن به دانش‌آموزان برای کسب مهارت‌ها برای اتخاذ تصمیم‌های مناسب، در واقع مبنای استانداردهای جدید مطالعات اجتماعی است و سواد اطلاعاتی به طور آشکار و ضمنی با این امر بسیار مرتبط است. کمیته ملی استانداردها و ارزشیابی آموزش علمی^{۱۴} در حال تهیه علم برای همه، یعنی استانداردهای علمی ملی است. بخش مربوط به ماهیت علم این استانداردها

13. NCSS= The National Council for Social Studies

No.1 (1986): 18-27.

8. National Commission on Excellence in Education. *A Nation at Risk: The Imperative for Educational Reform*. Washington, DC: U.S. Government Printing Office, 1983.

9. National Council for the Social Studies. *Curriculum Standards for The Social Studies, Draft 2*. Washington, DC: Ncss, 1993.

10. National Council of Teachers of Mathematics. Commission on Standards for School Mathematics. *Curriculum and Evaluation Standards for School Mathematics*. Reston, VA: Nctm, 1989.

11. National Research Council. "National Science Education Standards: An Enhanced Sampler". A Working Paper of the National Council on Science Education Standards and Assessment. Washington, DC: NRC, 1993.

12. Secretary's Commission on Achieving Necessary Skills. *What Work Requires of Schools: A Scans Report for America 2000*. Washington, DC: U.S. Government Printing Office, 1991.

13. U.S. Department of Education "America 2000: An Educational Strategy Sourcebook". 1991.

2. American Library Association Presidential Committee on Information Literacy. *Final Report*. Chicago: Author, 1989.

3. Costa, A.L. (Ed.). *Developing Minds: A Resource Book for Teaching Thinking*. Alexandria, VA: Association for Supervision and Curriculum Development, 1985.

4. Doyle, C.S. "Outcome Measures for Information Literacy Within The National Education Goals of 1990". Final Report To National Forum On Information Literacy. Summary of Findings. [s.l]: [s.n], 1992.

5. Hashim, E. "Education students to think: The role of the school library media program, an introduction". In *Information Literacy: Learning how to learn. A Collection of Articles from School Library Media Quarterly*. Chicago: ALA, 1991.

6. Kuglthau, C.C. *Information Skills for An Information Society: A Review of Research*. Syracuse, NY: ERIC Clearinghouse on Information Resources, 1987.

7. Mancall, J.C.; Aaron, S.L.; Walker, S.A. "Educating students to think: The role of the library media program. A concept paper written for the National Commission on Libraries and Information Science". *School Library Media Quarterly*, Vol. 15,

تاریخ دریافت: ۱۳۸۴/۴/۲۲